

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Смереки Богдана Володимировича «Описово-статистичні джерела про заселення та адміністративно-територіальний устрій Львівської землі Руського воєводства у XVI–XVIII ст.», представленої на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Землі сучасної Львівщини ще з княжої та польської доби належать до одних із найбільш господарчо-освоєних та заселених регіонів нашої держави. Для сучасної української історичної науки вкрай важливим є усвідомлення механізмів урбанізації, формування мережі сільських поселень, специфіки появи етно-конфесійної строкатості західноукраїнських земель упродовж пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу. Основним джерелом наших знань про ці процеси є описово-статистичні джерела, всебічне дослідження інформаційного потенціалу яких було, є і залишається актуальною проблемою для вітчизняного історичного джерелознавства.

З огляду на вищесказане, поява дисертаційного дослідження здобувача є цілком виправданою. Саме дослідженю обліково-статистичної документації XVI–XVIII ст. як джерела до історії заселення та адміністративно-територіального устрою Львівської землі Руського воєводства й присвячено кандидатську дисертaciю Б.В.Смереки.

Структура дисертації наступна: робота складається з вступу, трьох роздiлiв, висновкiв, списку використаних джерел i лiтератури, а також додаткiв. Вiдзначимо, що, на нашу думку, архiтектонiка роботи мала б бути дещо iнакшою: де-факто, маємо три роздiли, два iз яких присвячено висвiтленню iнформацiйного потенцiалу актуалiзованих джерел. Гадаємо, що цьому варто було присвятити лише один – останнiй роздiл, тодi як 2/3 дисертацiйної роботи варто було б вiдвести пiд аналiз актуалiзованої джерельної бази, з'ясуванню стану iсторiографiчного та археографiчного iї засвоєння науковцями-попередниками.

У вступi (С. 5-10) дисертантом доведено актуальнiсть проблеми, вказано на зв'язок з науковими темами, визначенi об'єкт i предмет, хронологiчнi i територiальнi межi, мета та завдання дисертацiї, наукова новизна одержаних в

дисертації результатів, а також джерельна база, продемонстровано практичне значення дослідження. При цьому маємо закинути дисертантові, що у його формулюванні актуальність теми, фактично, пояснюється з позиції історика, а не джерелознавця (С. 5-6).

Апробація дослідження є цілком достатньою – як за кількістю публікацій з теми, так і за участю у науково-практичних конференціях. На загал, наукова новизна дисертаційного дослідження не викликає сумніву. Основні положення, що виносяться на захист, сформульовані чітко й конкретно, відбивають результати дослідження й свідчать про рівень наукової зрілості дослідника.

Розділ 1 – «Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження», Б.В. Смерека присвятив аналізу історіографії проблеми, оглядові джерельної бази дисертації та методам дослідження.

У параграфі 1.1. – «Історіографія проблеми» (С. 11-31), цього розділу дослідником було досить ретельно розглянуто історіографію проблеми за період XIX-XXI ст. Відчувається, що він повною мірою опрацював існуючий на сьогоднішній день історіографічний доробок. Це підтверджує й перелік використаної літератури – понад 400 позицій у списку (С. 240-287). Дисидентом відзначено, що ступінь наукової розробки проблеми відзначається відсутністю спеціальних досліджень, в яких би комплексно розглядалися всі її аспекти.

Разом із констатациєю беззаперечно позитивних здобутків автора, не можемо залишити непоміченими й певні вади. Так, у підрозділі 1.1.1 «Історіографія колонізаційного руху та адміністративно-територіального поділу Руського воєводства та Львівської землі» (С. 11-22) дисиденту варто було більш прискіпливо розглянути історіографічний доробок науковців радянської доби – не згадано праці О. Дружиніної, присвячені заселенню Південної України (С. 14). Через це складається враження, що Б.В. Смерека свідомо уникає розгляду творчого спадку російських радянських істориків і археографів, які досліджували російську імперську колонізацію південноукраїнського регіону, що значно збіднило інформаційну цінність роботи (С. 16). І це при тому, що в інших випадках, досліджуючи стан наукової розробки проблеми, він сам виходить за коло науковців

які займалися виключно вивченням історії заселення та адміністративно-територіального устрою Галичини.

Те ж саме можна сказати й щодо археографічних публікацій підрозділ 1.1.2 «Історія публікації та наукового опрацювання описово-статистичних документів» (С. 22-31): дослідник не згадав описи Катеринославського намісництва, опубліковані свого часу Н. Полонською-Василенко¹ (1787 р.) та А. Бойком (1784 та 1787 рр.)².

Параграф 1.2. – «Джерельна база» (С. 31-70), демонструє нам, що джерельна база дисертаційного дослідження є цілком достатньою. Б.В. Смерека провів аналіз корпусу документів, які було використано ним під час написання дисертаційного дослідження, комплексно, в динаміці. Відчувається, що дослідник добре володіє навичками археографічної обробки та аналізу документів, палеографією XVI–XVIII ст. У числі використаних знаходяться матеріали кількох фондів архівів та рукописних зібрань музеїв і бібліотек України та Польщі. В той же час дисертантові слід було б опрацювати й матеріали Російської Федерації, насамперед фонди Російського державного архіву давніх актів (напрямки наукового пошуку сповна окреслив острозький дослідник П.Кулаковський, доробок якого добре знайомий дисертантові).

Серед зауважень до параграфу 1.2. згадаємо й таке: у підрозділі 1.2.1 «Історичні умови та особливості формування корпусу описово-статистичних джерел» (С. 31-52) автор включив до тексту, на загал присвяченого аналізу джерельної бази дослідження, текстовий фрагмент, який стосується історіографічного засвоєння проблеми. Це здається недоречним, оскільки розпорощує інформаційні блоки (С. 31-32). Трохи забігаючи наперед, вкажемо, що та ж сама проблема виникає й із підрозділом(підпараграфом?) 1.2.3. «Полеміка стосовно репрезентативності описово-статистичних джерел» (С. 66-70). Не можемо погодитися із доречністю

¹ Полонська-Василенко Н.Д. Південна Україна року 1787 (зо студій з історії колонізації) // Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. – Мюнхен, 1967. – Т. 2. – 366 с.

² Джерела з історії Південної України. Т. 10 / Описи Степової України останньої чверті XVIII - початку XIX століття / Упорядник: А. Бойко. – Запоріжжя, 2009. – 434 с.

вміщення його тексту саме в цій частині. Краще б було включити цей фрагмент до до аналізу історіографічного засвоєння проблеми у параграфі 1.2.

Постійно згадуючи про таку ось фрагментарність подібних блоків можемо тільки пожалкувати з приводу зайвого, як на нас, «розукрупнення» тексту по мікро-підрозділах. З огляду на це, гадаємо, що зміст параграфу 1.2.1 та 1.2.2 «Загальний джерелознавчий огляд описово-статистичних джерел» (С. 52-66) слід було об'єднати. В першому – опис того, як була влаштована фіiscalьна справа у Речі Посполитій, а у другому – огляд описово-статистичних джерел, які продукувалися в процесі здійснення фіiscalьних процедур влади на теренах Львівської землі. Це дозволило б поглянути на проблему комплексно і прослідкувати взаємозв'язок реальних історичних подій із створенням масивів облікової фіiscalальної документації.

Параграф 1.3. – «Методологічні засади дослідження», було присвячено Б.В.Смерекою аналізові наукових методів, використаних при написанні дисертаційного дослідження (С. 71-77). Він написаний на цілком пристойному науковому рівні та сповна дає нам уявлення про дослідницький інструментарій дисертанта. Серед зауважень згадаємо надто розлоге й деталізоване описання статистичного методу (С.72-75), а також дубляж окремих положень з попереднього параграфу.

Розділ 2 кандидатської дисертації Б.В.Смереки – «Описово-статистичні джерела для вивчення оселення у Львівській землі в XVI–XVIII ст.» складається з п'яти параграфів. Відразу відзначаємо, що здобувачу вдалося достатньо наочно продемонструвати інформаційний потенціал дослідженеої ним обліково-статистичної документації. Позитивно оцінюючи цю структурну одиницю роботи, дозволимо собі зосерeditись на короткій оцінці кожного із них, із акцентуванням на рекомендаціях та зауваженнях.

У параграфі 2.1. – «Заснування нових поселень у Львівській землі» (С. 85-103) автору слід було зробити преамбулу та більш опукло наголосити на факторах, які впливали на виникнення / переміщення / зникнення населених пунктів: 1)...; 2)...; 3)... При цьому, варто було зобразити зміни статусу населених пунктів, як-от здобуття ними магдебургії, чи то навпаки втрату міського статусу та перехід до

розгляду сіл через зменшення населення (внаслідок тих же татарських нападів). Все це присутнє, але розпорощено по тексту між параграфами, що ускладнює його наукове сприйняття.

У параграфі 2.2. – «Зниклі поселення Львівської землі» (С. 103-114). Б.В. Смерека здійснив розгорнутий аналіз причин зникнення окремих поселень на теренах Львівської землі, при чому розглянуто було як окремі населені пункти, так і їхню сукупність за певними мікрорегіонами. Автор зробив спробу не тільки з'ясувати спірні моменти ідентифікації зниклих поселень, але й запропонувати власне бачення стосовно розв'язання проблеми (С. 115-116).

Параграф 2.3. – «Сільське самоврядування у XVI–XVIII ст.» (С. 115-118). Констатуючи, що сільське самоврядування в населених пунктах Львівської землі здійснювалось на основі «німецького», «волоського» та «руського» права, автору варто було бодай кількома реченнями окреслити відмінності між ними.

У параграфі 2.4. – «Інфраструктура сільських поселень, розвиток промислів» (С. 118-121), ведучи розмову про розвиток промислів і виробничу інфраструктуру поселень Львівської землі, пану Смереці треба було не обмежувати їх майже виключно корчмами та гутами і відшукати нову методику отримання інформації із обліково-статистичних джерел.

Параграф 2.5. – «Кількість населення Львівської землі та його етноконфесійний склад» (С. 122-130): відзначивши складність, а подекуди й неможливість отримання відносно достовірних даних стосовно кількісних характеристик населення досліджуваної території, автор, тим не менше, пропонує ряд методик, які дозволяють пролити світло на цю проблему (С. 123-126). Крім цього, дисидент дослідив етноконфесійний склад населення Львівської землі, причому зробив це у динаміці (С. 126-130).

В цілому ж, у Розділі 2 свого дисертаційного дослідження Б.В. Смерека спромігся сповна з'ясувати інформаційний потенціал досліджуваних ним обліково-статистичних джерел, окреслити перспективи і напрямки історичної реконструкції за такими напрямками, як соціально-економічна, демографічна, урбаністична історія.

Третій розділ дисертації Б.В.Смереки – «Описово-статистичні джерела як матеріал для вивчення адміністративно-територіального устрою Львівської землі у XVI–XVIII ст.», проаналізуємо подібно до попереднього.

Параграфі 3.1. – «Описово-статистичні джерела та їх специфічні риси як матеріалу для вивчення адміністративно-територіального устрою» (С. 134-137). Головне зауваження: назва цього параграфу надто перегукується із назвою розділу в цілому. При крихітному обсязі (3,5 аркуша) та зосередженості на особливостях номінативів та тексту документу, його варто було назвати більш коректно, наприклад – «Специфіка формулляру та текстові особливості...», чи щось подібне

У параграфі 3.2. – «Львівська земля Руського воєводства та процес її оформлення в контексті польської експансії на землі Галицько-Волинської держави» (С. 137-141), дисертант зробив ряд уточнень реальних меж повітів Львівської землі, згідно даних, досліджених ним облікових документів, при цьому скоригувавши неточності, які вважалися незаперечними та увійшли до історіографічної традиції (С. 139-140). Зауважень немає.

Параграф 3.3. – «Королівщини» (С. 141-152) та 3.4. – «Заставлені королівщини» (С. 152-155). Здобувач вдало здійснив ретельний аналіз такої, поширеної на Львівщині досліджуваного часу, форми землеволодіння як «королівщина». При цьому було досліджено шляхи економічного розвитку таких королівських земель, які перебували у заставах (оренді). Зауваження відсутні.

Параграф 3.5. – «Приватні володіння» (С. 156-188). Особливу увагу Б.В. Смереки було приділено земельним володінням шляхти у Львівській землі впродовж XV – XVIII століть. У дослідницький фокус потрапили маєтки Вишневецьких (С. 156-158), Гербуртів (С. 158-160), Жолкевських, Собеських, Радзивіллів (С. 161-164) та ін. При цьому автором було акцентовано на тому інформаційному шарі описово-статистичної документації, який може прислужитися реконструкціям економічної історії панських земельних володінь, змінам конфігурації їхніх кордонів, переходом від одного власника до іншого тощо. Схвально оцінюючи цей параграф в цілому, все ж таки вважаємо, що поза увагою дисертанта залишилися такі теми, як генеалогія шляхти Львівської землі, її шлюбні стратегії, зміни конфесійної

належності врешті-решт. Дослідити їх дає можливість той же багатий антропонімічний матеріал, вміщений в текстах облікових документів доби польського володарювання.

У параграфі 3.6. – «Духовні володіння» (С. 188-196). Автор спромігся виокремити з тексту студійованих ним описів ілюстрацій інформацію, яка стосується церковного землеволодіння. Звісно ж, що йдеться насамперед про володіння РКЦ. Відзначивши мізерний обсяг земель православної церкви на Львівщині (С. 196), дисертант однак не дає відповіді на запитання чи існувало окрім землеволодіння уніатської церкви, чи то воно губиться у загалі перелічених земель «католицьких» церков, монастирів, орденів.

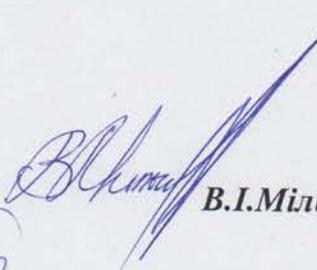
Параграф 3.7. «Міська власність» (С. 196-197). З тексту параграфу виходить те, що відомості щодо міської власності у Львівській землі можна віднайти лише за період з 1356 по 1601 рр. Варто було б вказати, чим пояснюється «лакуна» XVII – XVIII ст.: чи то тим, що ця форма землеволодіння відмерла як така, чи то існуvalа, але фіксувалася під іншими рубриками.

Підсумовуючи, зазначимо, що дисертація Б.В.Смереки є самостійним та логічно завершеним дослідженням. Автор виявив знання досліджуваної проблеми, уміння опрацьовувати, критично аналізувати різноманітні історичні джерела, надбання попередників у дослідженні проблеми. Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступень обґрунтованості винесених на захист наукових положень відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а відтак її автор – Богдан Володимирович Смерека заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
декан історичного факультету

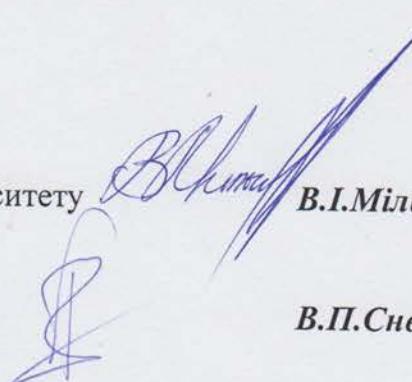
Запорізького національного університету

B.I. Мільчев

Засвідчую:

Вчений секретар ЗНУ

V.P. Снєжско